

О. Г. Лещенко

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри соціальної педагогіки
Запорізького національного університету

М. Л. Безрук

магістр спеціальності «Соціальна робота»
факультету соціальної педагогіки та психології
Запорізького національного університету

АНАЛІЗ СІМЕЙНИХ ЦІННОСТЕЙ СТУДЕНТІВ-ПЕРШОКУРСНИКІВ

Статтю присвячено актуальній проблемі сімейних цінностей особистості, визначенню сімейних цінностей студентської молоді, обґрунтуванню необхідності розвитку та формування сімейних цінностей у студентів-першокурсників.

Розкрито сутність цінностей і сімейних цінностей. Наголошено на актуальності теми для українського суспільства, оскільки існує проблема нівелювання сімейних цінностей молоддю, проблема низької готовності молоді до вступу до шлюбу, народження дітей. Негативний вплив на сімейні цінності пов'язаний із кризовими явищами у духовній та моральній сфері сучасної сім'ї.

Було проаналізовано міжнародні та державні нормативно-правові документів, у яких наголошується на таких цінностях, як шлюб, сім'я, дитинство, материнство та батьківство.

У статті підкреслено, що саме сім'я є основним середовищем, у якому формуються цінності дитини. Також зазначено, що юнацький вік є сенситивним для засвоєння сімейних цінностей.

Розкрито динамічні чинники соціального середовища, які впливають на формування цінностей особистості. Це такі чинники, як склад думок сім'ї, характер спілкування сім'ї, ставлення соціального оточення до сім'ї, традиції сім'ї та інтелектуальний рівень учнів школи, групи, класу, де навчається дитина.

Авторами було проведено дослідження сімейних цінностей студентської молоді віком 17–18 років. Результати опитування показали, що більшість респондентів прагне створити власну сім'ю, проте у більш пізні строки, однак при цьому третина опитаних толерантно ставиться до громадянського шлюбу. Більшість респондентів зазначила, що саме сім'я здійснює ключовий вплив на формування уявлень про сімейне життя та сімейних цінностей, при цьому менший, але суттєвий вплив на цінності молоді реалізують засоби масової інформації. Ключовою цінністю для студентської молоді є теплі, щирі стосунки в родині.

Авторами досліджено уявлення молоді щодо гендерного розподілу ролей у сім'ї, прав дитини у сім'ї, факторах, що впливають на формування сімейних цінностей,

***Ключові слова:** сім'я, цінності, сімейні цінності, студентська молодь, юнацький вік, моральні цінності.*

Постановка проблеми. Основою держави є сім'я (яка вже вважається абсолютною цінністю), яка є головною і беззаперечною умовою збереження і примноження духовної історії народу, його традицій. Майбутнє української держави й інституту сім'ї залежить від змісту цінностей, що закладаються у світоглядні орієнтири молоді. Кризові явища в духовно-етичній сфері життя сучасної сім'ї (як причини занепаду сімейних цінностей) мають негативні наслідки, що впливають на стан і благополуччя сучасної сім'ї такими шляхами: зруйнування етичних поглядів на шлюб і сім'ю, збільшення кількості розлучень, пошкодження засад сім'ї, втрата традиційного сприйняття батьківства і материнства – це все дезорієнтує погляди сучасної молоді на функціонування сім'ї як соціального інституту. До того ж сучасні реалії життя українців указують на те, що цінність сім'ї і сімейних відносин у молодих поколінь падає у зв'язку з формуванням у них нової системи цінностей, які базуються

на егоїстичних пріоритетах, втраті сімейних традицій і звичаїв, низькому рівні уявлень про батьківство чи материнство. Наслідком кризи цінності сім'ї є численні проблеми дитинства: порушення процесів формування у дітей духовно-моральної сфери; духовно-моральна некомпетентність, відсутність у молодого покоління чітких уявлень про добро і зло, відповідальності перед своєю сім'єю, суспільством, державою. Гостро постає проблема спрямованості молоді на сімейні цінності та готовності до створення сім'ї.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика сімейних цінностей молоді стала предметом дослідження багатьох учених: О. Балагури, Ю. Бескурнікової, О. Гаженка, О. Колісника, О. Лейфи, М. Рокіча, І. Сікорської. Особливостям життєвих цінностей у юнацькому віці присвячені роботи О. Бобренко, О. Городецького, О. Зотової, Д. Медведєва. Питання ставлення сучасної молоді до сім'ї як

до головної цінності широко досліджувалися у працях таких учених: В. Осовського, О. Вишняка, В. Піддубного, В. Паніотто.

Мета статті – визначення актуальних сімейних цінностей сучасної студентської молоді.

Виклад основного матеріалу. Процвітання держави залежить від формування та захисту сімейних цінностей у молоді, що впливає на народжуваність, оформлення шлюбу, міцність стосунків у сім'ї.

Ми звернулись до тлумачення основних понять «цінності» та «сімейні цінності». Немає єдиного визначення цих понять. Так, цінності – це ідеали або кінцева мета; основні оціночні стандарти бажаного; один з основних елементів культури [8, с. 332]. За М. Рокічем, цінності – це «переконання індивіда в перевагах певних цілей чи типів поведінки (порівняно з іншими цілями чи типами поведінки)» [2, с. 23].

Д. Медкова визначає сімейні цінності як «позитивні і негативні показники значущості об'єктів, що належать до заснованої на єдиній спільній діяльності спільності людей, пов'язаних шлюбом/батьківством/спорідненням, у зв'язку із залученням цих об'єктів у сферу людської життєдіяльності, людськими інтересами, потребами, соціальними відносинами» [5, с. 45].

Представлені визначення вказують на те, що засвоєння, прийняття особистістю певних цінностей, спрямованість на них, суб'єктивний вибір тих чи інших цінностей формують ціннісні орієнтації людини. Ціннісні орієнтації – детерміновані прагнення, бажання, потреби людини, що є для неї важливими особистісними цінностями та цілями життєдіяльності [8, с. 332]. Цінність сім'ї, батьківства є духовною цінністю, перетворення якої на ціннісні орієнтації реалізується за умови внесення їх людиною у процес діяльності та поведінки.

Важливість формування сімейних цінностей в української молоді підтверджується міжнародними та державними нормативно-правовими документами. Так, у Конвенції ООН про права дитини проголошуються цінності дитинства, сім'ї, де зазначається, що «сім'я – основний осередок суспільства і природне середовище для зростання і благополуччя всіх її членів, особливо дітей, для повного і гармонійного розвитку в атмосфері щастя, любові і розуміння, виховання в дусі миру, гідності, терпимості, свободи, рівності і солідарності» [2].

У Конституції України наголошується на тому, що «сім'я, дитинство, материнство і батьківство охороняються державою» (стаття 51) [3]. Сімейний кодекс України спрямований на «...зміцнення інституту сім'ї, утвердження почуття обов'язку батьків, дітей та інших членів сімей, забезпечення кожної дитини сімейним вихованням» [7]. У статтях цього документа наголошується на тому, що «почуття взаємодопомоги, любові, підтримки,

турботи (як сімейних цінностей), спираються на юридичні норми, у яких закріплені, насамперед, моральні цінності нашого народу» [7].

У державній соціальній програмі «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини на період до 2021 року» серед пріоритетних напрямів ефективної системи захисту прав та інтересів дитини виділено «зміцнення інституту сім'ї та формування відповідального батьківства через удосконалення соціально-педагогічної роботи з формування відповідального батьківства, сімейних цінностей у підлітків, підготовки молоді до сімейного життя» [6, с. 3]. Саме у родині із самого народження починається засвоєння дитиною моральних норм і формування особистості та особливого змісту вони набувають у період юнацтва.

Учені по-різному визначають межі розвитку людини в юнацькому віці. Так, Л. Виготський, Д. Ельконін, Е. Еріксон вік 15–20 років називають юнацьким; І. Кулагіна та В. Колюцький період юнацтва встановлюють від 17 до 20–23 років; В. Мухіна виділяє юнацький вік із 15–16 років до 21–25 років [4, с. 143]. І. Кон характеризує 18–23-річну молоду людину як уже дорослу як біологічно, так і соціально, провідною діяльністю якої є професійне самовизначення [4, с. 143]. У цьому віці процеси фізичного, психічного, соціального розвитку є найбільш складними. Так, формується здатність до самостійного мислення, вчинків, оцінки, саморегуляції та самовиховання, відбувається формування усвідомлених особистісних моральних установок, цінностей, відповідний стиль поведінки.

Однією з основних характеристик розвитку інтелектуальної сфери в юнацькому віці, на думку Ю. Мішиної, є «розвиток та зміна системи цінностей, життєвих орієнтирів особистості (розвиток духовно-моральної і сутнісної спрямованості особистості)...» [4, с. 145]. Ці процеси у молодіжному житті зумовлюють актуальність формування сімейних цінностей у студентської молоді.

Оскільки саме сім'ї належить головна роль у формуванні духовно-моральних цінностей особистості, то потрібно зважати на те, що на всіх етапах розвитку дитини в сім'ї (як на неї, так і на її батьків) постійно впливають різні фактори соціального середовища. Серед цих факторів В. Торохтій виокремлює такі [9, с. 75]: 1) «склад думок сім'ї – це формування здатності адаптації цілей, установок, ціннісних орієнтацій сім'ї до реалій зовнішнього життя, готовність до різноманітних життєвих змін, професійної діяльності подружжя; 2) характер спілкування сім'ї вміщує специфічну міжособистісну комунікацію, відкритість сімейної комунікації для соціального середовища, вираженість власних сімейних інтересів, неформальність відносин між чле-

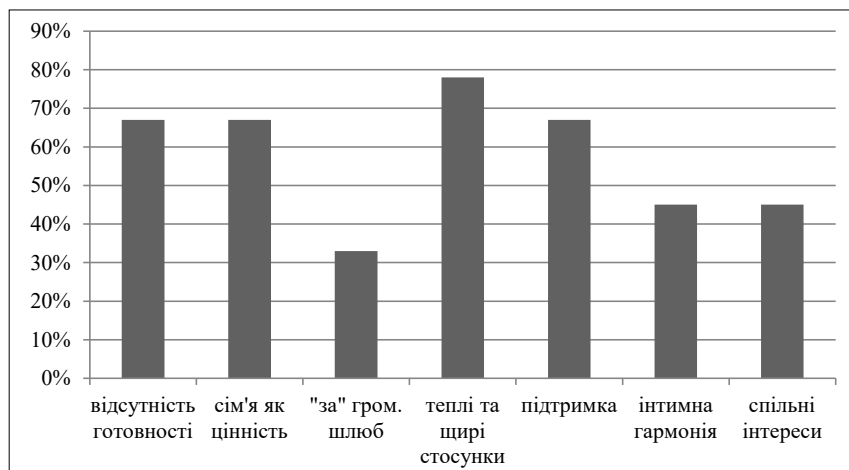


Рис. 1. Пріоритетні сімейні цінності та орієнтири студентів

нами сім'ї; 3) ставлення соціального оточення до сім'ї характеризується суперечностями, а інколи навіть неадекватністю реальних домагань та очікувань; 4) традиції сім'ї засвоюються як уявлення про загальнолюдські цінності, правила і норми поведінки; 5) інтелектуальний рівень учнів школи, групи, класу, де навчається дитина, від якого залежить успішність виховання та сприйняття цінностей, традиції, їх ієрархію». Як бачимо, система факторів, які впливають на морально-духовний розвиток особистості, складна, динамічна, часто залежить від індивідуальних, суб'єктивних чи об'єктивних умов.

Усвідомлення цінностей породжує ціннісні уявлення, а на основі ціннісних уявлень створюються ціннісні орієнтації, які створюють усвідомлювану частину системи особистісних смислів.

Нами було проведено дослідження сімейних цінностей студентської молоді, у якому брали участь 58 студентів-першокурсників (жіночої статі, віком 17–18 років) спеціальностей «Соціальна робота (освітня програма «Соціальна педагогіка»)» та «Психологія» факультету соціальної педагогіки та психології Запорізького національного університету. Для визначення сімейних ціннісних орієнтацій студентської молоді нами було використано авторський опитувальник «Сімейні цінності – життєві орієнтири», спрямований на визначення цінностей студентської молоді у сфері сімейного життя. Опитувальник містив десять питань-блоків, які розкривають цінність сім'ї у житті людини, плани та погляди щодо створення студентами власної сім'ї, фактори, які безпосередньо та опосередковано мають вплив на уявлення про сім'ю, сімейні життя та стосунки.

Результати дослідження показали, що серед переліку життєвих цінностей сім'ю (як цінність) обрало 67% опитаних студентів; 89% респондентів визначили варіант «не збираюся поспішати з таким серйозним кроком як шлюб»; 33% опитаних вважають, що «офіційне оформ-

лення стосунків не є необхідним»; найважливішими визначають «теплі, щирі стосунки в родині» 78% респондентів; «підтримку один одного в подружній парі» – 67%; «інтимну гармонію подружжя» – 45%; «турботу про виховання дітей» – 22%; «спільність інтересів подружжя» – 45% (див. рис. 1).

Також під час опитування студентам-першокурсникам пропонувався обрати твердження, пов'язані із запитаннями формування сім'ї, ставлення до виховання дітей, розподілу сімейних обов'язків. Результати наведені у

таблиці нижче (див. Табл.1).

Цікаві пріоритети були розставлені респондентами за наведеними висловлюваннями: з одного боку, дівчата-студентки наголошують на рівноправній позиції жінки з чоловіком у сім'ї, на урахуванні прав дитини, а з іншого – обирають такі стереотипні позиції, що без батька дитина не розвивається нормально, що під час одруження потрібно отримати «батьківське благословення».

Серед факторів, які мали найбільший вплив на формування уявлень про сім'ю та сімейне життя, студенти назвали такі: 67% – «стосунки в батьківській сім'ї», 45% – «телебачення». Факторами, які мали найменший вплив на формування уявлень про сім'ю та сімейне життя, студенти назвали такі: 67% – «популярні журнали», 39% – «знання, отримані в школі».

Узагальнюючи отримані відповіді студентів на поставлені їм запитання, можна зазначити, що серед сімейних цінностей найбільш вагомими виділяють такі: теплі стосунки між членами родини – 83%, спільне проведення часу – 72%, матеріальні блага та забезпечення родини – 61%, сімейні традиції та святкування свят всією сім'єю – 50%, знання історії роду, прізвища – 33%.

Висновки і пропозиції. Отже, сімейні цінності – це світоглядні уявлення і моральні установки, засновані на розумінні інституту сім'ї, відносин людей у сім'ї, відповідальної шлюбної і сімейної поведінки індивіда в традиційній духовно-моральній культурі народу, що забезпечують культурне і демографічне відтворення українського суспільства і держави.

Результати дослідження дали змогу дійти таких висновків: сім'я відіграє провідну роль у формуванні сімейних цінностей студентської молоді. У респондентів переважають сімейні цінності. За результатами опитування було визначено, що заповітною мрією майбутнього (для більшості студенток) є сімейний добробут, прагнення створити щасливу родину. Проте для

Таблиця 1

Сімейні орієнтири

№ з/п	Висловлювання	Відповіді студентів, %
1	Жінка в сім'ї має відповідати за дрібні повсякденні покупки, а рішення про крупні витрати має приймати чоловік	22%
2	Жінка має право самостійно робити великі покупки, навіть якщо у сім'ї гроші заробляє чоловік	78 %
3	Жінка не має носити одяг, який не подобається її чоловікові	22%
4	Під час вибору одягу жінка не зобов'язана враховувати смаки чоловіка	78 %
5	У сім'ї без батька хлопчик не може розвиватися нормально	67%
6	Жінка здатна виховати сина без батька	22%
7	Погані стосунки в сім'ї виправдовують подружню зраду	33%
8	Навіть не дуже хороші стосунки в сім'ї не виправдовують подружню зраду	55%
9	Грошима в сім'ї має розпоряджатися той, хто веде господарство	33%
10	Грошима в сім'ї має розпоряджатися той, хто їх заробляє	55%
11	Батьки не мають пояснювати дітям свої рішення	5%
12	Батьки мають пояснювати дітям свої рішення	78 %
13	Дитина має право сама обирати собі коло друзів без втручання батьків	67%
14	Батьки мають контролювати коло спілкування своєї дитини	22%
15	У сім'ї жінка має займатися будинком та дітьми, а чоловік – заробляти	22%
16	Жінка має працювати нарівні з чоловіком, щоб було за що утримувати родину	67%
17	Думка батьків має бути вирішальною під час вибору підлітком додаткових занять (спорт, музика)	5%
18	Дитина має розвиватися вільно, а не так, як їй приписують батьки	89%
19	Збираючись одружуватись, необхідно отримати благословення батьків	78%
20	Для того, щоб одружитись, не потрібно отримувати «батьківське благословення»	45%
21	Якщо дитина сама заробляє гроші, вона має право витратити їх так, як вважає за потрібне	78%
22	Дитина має узгоджувати з батьками те, як саме витратити зароблені нею гроші	22%

подальшого розвитку сучасної сім'ї (як ціннісного соціального інституту, її стабільності і благополуччя) необхідно систематично і цілеспрямовано соціально-педагогічно впливати на ціннісний зміст уявлення про сім'ю у студентів, чим формувати спільну готовність до якісного, здорового сімейного життя. Подальше наше дослідження буде спрямовано на розробку змісту, форм та методів формування сімейних цінностей, особистісної мотивації до сімейної поведінки та підготовки до батьківства студентської молоді.

Список використаної літератури:

1. Городецький О. Сімейні цінності студентської молоді, яка займається фізичною культурою і спортом. Спортивний вісник Придніпров'я. 2017. № 1. С. 129–133.
2. Конвенція ООН про права дитини від 27.02.1991. Соціальна політика в Україні: зб. док. і матер. офіц. вид. Київ: УДЦССМ, 2001. 45 с.
3. Конституція України: станом на 1 верес. 2016 р. / Верховна Рада України. Харків: Право, 2016. 82 с.
4. Лещенко О.Г. Соціально-педагогічні умови формування відповідального ставлення до батьківства у молодого подружжя: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05 / Луганський нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Луганськ, 2010. 258 с.
5. Медкова Д.В. Семейные ценности как объект социологического анализа. Ломоносовские чтения. 2003. Т. 2. С. 55–67.
6. Про затвердження Державної соціальної програми «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2021 року: постанова Каб. Міністрів України від 30 травня 2018 р. № 453. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/453-2018-%D0%BF>
7. Сімейний кодекс України станом на 10.01.2002. / Верховна Рада України. Київ: Атіка, 2002. 80 с.
8. Словарь по социальной педагогике: [учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / сост. Л. В. Мардахаев]. Москва: Издательский центр «Академия», 2002. 368 с.
9. Торохтий В. С. Психология социальной работы с семьей. Москва: Рос. акад. образования, 1996. 152 с.

Leshchenko O., Bezruk M. Family values analysis of first-year students

The problem of family values essence among the modern students is analyzed in this article. The relevance of the article is defined by the fact that there is a problem of readiness of youth to found a family and views on family values. The root cause of the problem is the crisis in the spiritual and moral spheres of modern Ukrainian youth.

The problem was researched such scientists as O. Balagura, U. Beskurnikova, O. Gazhenko, O. Zotova-Sadilo, O. Kolesnik, O. Leyfi, I. Sikorskaya, etc.

The special attention is paid to the analysis of normative documents of national and international importance in which these norms such as family, marriage, childhood, motherhood and paternity are reflected.

There dynamic factors of the social environment that influence on the formation of values including family are pointed.

The age-related challenges of youth requiring special attention from society and from family are briefly-stressed. It is the family that has a major role in formation of spiritual and moral values of personality.

The research is based on carrying out first year students' survey of the speciality "Social Work (Social Pedagogic)", the Faculty of Social Pedagogy and Psychology, Zaporizhzhia National University, aged from 17 to 19. The questionnaire "Family values – vital reference points" has been developed for the definition of family valuable orientations for students. There were 18 students who participated in this questioning.

According to the survey it has been defined that among family values the most significant for respondents were cordial relations between family members, collaborative leisure, wellbeing, family traditions and knowledge of family history.

The need to be aware, development and pedagogical formation of family values of first-year students and their personal motivation to healthy family behavior are proved.

Key words: family, family values, students, youth, moral values of personality.